

ביאורים

חטא האדם הראשון ועונשו מעלים שאלות רבות. ראשית, מדוע נענש האדם בעונש כה חמור על מעשה שבראה לכאורה קטן ושוויון? כמו כן, מדוע נענש יותר ממה שנאמר לו, שהרי ה' אמר לו שאם יאכל מעץ הדעת יענש במיתה, אם כן מדוע קילל ה' גם את האדמה אשר מכאן ואילך "קוץ ודַרְדַר תַצְמִיחַ לָךְ" [בראשית ג, יח]? ה"ר"ן מבאר פרשייה זו בביאור מעמיק.

האדם יכול לחיות לעולם. יש בתוכו איוון עדין בין כוחות הגוף אשר יכול להחזיק מעמד לנצח. אלא שעל מנת לשמור על איוון זה על האדם לא להימשך אחר תאוותיו ולא לנטות אחר אחד מכוחות הגוף. אם לא יעשה כן, האיוון ייפגם ויגרום למיתתו. האפשרות שלא לצאת מהאיוון קיימת רק אם נפשו של האדם תהיה הדומיננטית בדרך חייו. דבר זה יקרה כאשר האדם יהיה עסוק במושכלות, דהיינו יעסוק בעניינים רוחניים ולא בסיפוק תאוותיו. רק בדרך זו יהיה לנצח. כאשר האדם אכל מעץ הדעת בגלל שנטה אחרי תאוות גופו הוא הפך מיד לבן מוות. "ביום אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" [בראשית ב, יז] זהו אינו עונש אלא תוצאה ישירה של מעשה האדם.

הטעות הגדולה של האשה הייתה שהיא חשבה שעץ זה הוא מורעל והאוכל ממנו מת. היא הבינה שה' אמר שלא לאכול מהעץ כי הוא מזיק לגוף. ישנו חוק טבע מופלא אשר קובע שכל מאכל או משקה שאינם ראויים למאכל אדם, דוחים את האדם במראם ובריחם. כשהתקרבה האשה לעץ, היא הריחה את ריחו הטוב וראתה את המראה הנעים לעיניים של פירותיו. היא שיערה שאלו פירות טעימים וטובים וממילא חשבה שצו ה' אינו נכון, חלילה, וחטאה באכילתו. לאמתו של דבר, היא צדקה. העץ אכן היה טוב לגוף וחיוק את הכוחות הפיזיים, בין אם נאמר שהוא היה חיטה או גפן, כדעות השונות המופיעות בחז"ל [סנהדרין ע:]. אולם היא לא הבינה את צו ה' לאשורו, אשר רצה למנוע מהאדם לאכול מפירותיו הטובים של העץ מכיוון שהם ימשכוהו אחר התאוה ויביאוהו למיתה.

בנוסף להפיכתו לבן מוות, האדם נענש בעבודת אדמה קשה ומאומצת. מידה כנגד מידה למעשהו. האדמה נתנה לו את מזונו בקלות וזה גרם לו לנטות אחרי התאוה. אם כן, מכאן ואילך הוא יעבוד קשה כדי להפיק מזון מהאדמה, ואולי כך לא יימשך אחרי תאוות גופו.

הרחבות

• העונשים - התערבות ה' או תוצאה ישירה מהחטא

לא עֲנִשָּׁה כָּלָּל. ה"ר"ן מסביר שהקללה שנתקלל אדם הראשון היא עונשו, אולם העובדה שנהיה בן-מוות אינה עונש אלא תוצאה ישירה ממעשיו. נראה מכך שהוא חולק על הקביעה של רבי חיים מוולוז'ין שהעונשים של הקב"ה כולם תוצאות ישירות ממעשיו ולא עונשים חיצוניים: "אינו על דרך העונש ונקימה חס ושלום. רק 'חטאים תרדף רעה', שהחטא עצמו הוא עונשו... שכל מעשיו וענייניו נרשמים מאליהם כל אחד במקורו ושרשו והוא מוכרח לקבל דינו" [נפש החיים א, יב]. אולם אין הכרח שהדברים סותרים. מדברי נפש החיים עולה שהוא מדבר על עונשים לעולם הבא, שהרי הוא עוסק במה שמעשיו נרשמים ב'מקורם ושורשם' והיינו בשמיים. אולם בעולמו החומרי לא באים עונשים רוחניים באופן מיד, אלא רק בהתערבות מיוחדת של ה', כמו הקללה שקיבל אדם הראשון (ולכן הדגיש ה"ר"ן שעונש המוות היה יוצא דופן, שאף על פי שהוא בעולם הזה הוא היה תוצאה מידית ממעשיהם).

• שורש החטאים - טעויות בהבנה שלנו

טעות האִשָּׁה מֶה הָיָה. ה"ר"ן מסביר כי חטא האשה התחיל מטעות, ועל כן אפשר להחשיבה כקרובה לשוגג. בדרך דומה כתב אור החיים: "אין כל כך אשמה על חוה, כי לא חשבה שיש בריה בעולם שבראה בה [לנסות בה] אהבת בראיה שהוא הנחש שנתלבש בו השטן" [בראשית ג, ו]. חטא חוה הוא שורש לכל החטאים, ועל כן מדברי ה"ר"ן ואור החיים עלינו להבין כי כל החטאים שלנו נובעים מבלבול, ומחוסר יכולת לראות את המציאות האמתית ולקרוא את נפשנו נכונה.

שאלות לדין

במציאות שאנו מכירים נראה שדווקא העוסקים במושכלות הם אנשים חלשים יותר. האם זה מסתדר עם דברי ה"ר"ן?

האם לפי דברי ה"ר"ן מטרתנו "להשמיד" את הגוף?

לעילוי נשמת מרת צילה בת יחיאל צבי וצביה גולדה ע"ה

וְזֶהוּ אֲצִלִי פְרוּשׁ (בראשית ב יז): "כי ביום אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת", כי זה המאמר איננו עֲנִשׁ על המִוֶּרֶס, כי אלו הִיָּה כֵן אֵינּוּ רְאוּי שִׁיקָלֵל עוֹד בְּחֻטְאוֹ, אֲבָל שִׁיעֲנֵשׁ בְּעִנְשׁ הַנִּגְזָר עָלָיו אִם יַעֲבֹר עַל הַמִּצְוָה, וְהוּא: שִׁיְהִיָּה בֶן מְוֵת, לֹא דָבָר אַחֵר, וּמִדּוּעַ יִקָּלֵל עוֹד מִעֲשֵׂה יָדָיו וְשִׁתְּהִיָּה הָאֲדָמָה אֲרוּרָה בְּעֵדוֹ. אֲבָל סוּד הַעֲנִיָּן כְּמוֹ שִׁפְרָשׁוֹ: כִּי כָל שְׁלֵמוֹת מִזְגוֹ וְהִיּוֹתוֹ שׁוֹכֵן בְּמִבְחָר הַמְּקוֹמוֹתֹׁ לא יִסְפִּיק כָּל זֶה לְהִיּוֹתוֹ חַי לְעֵד לְעוֹלָם אִם לֹא מִצַּד תְּגִבְרַת הַנֶּפֶשׁ וְכֹחָהּ, וְיִדּוּעַ שֶׁהַנֶּפֶשׁ תִּגְבֵּר כְּפִי מַה שִׁיְרָבָה הָאָדָם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִשְׁכָּלוֹת וְיִמְעַט מִהִבִּיט בְּמִפְרָסְמוֹת, וְיִדּוּעַ שֶׁזֶה הָעֵץ אֵיזָה שִׁיְהִיָּה, הִיָּה מִטְבְּעוֹ לְהַעִיר הָאָדָם וּלְהַמְשִׁיכוֹ אֶל הַמְּפָרְסְמוֹת, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכֻרָנֶם לְבִרְכָה (ברכות מ, א): "חֲטָה הִיָּתָה, שֶׁאֵין הַתִּינּוֹק יוֹדֵעַ לְקַרָּא אָבָא וְאִמָּא עַד שֶׁטּוֹעֵם טַעַם דְּגָן", וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר לוֹ ה' יִתְבָּרַךְ (בראשית שם): "וְיִמְעִץ הַדְּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ", כִּי הַנְּנִי מוֹדִיעֵךְ כִּי בְיוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ תָהִיָּה בֶן מְוֵת, כִּי יִתְחַזְּקוּ כְּחוֹת הַגּוּף וְתַחֲלַשׁ נַפְשָׁה, וְאַתָּה מִצַּד גּוֹפְךָ אֵינְךָ רְאוּי לְחַיִּים. הִנֵּה אִם כֵּן, בְּזֶה הַפְּסוּק בָּאָה אֵלָיו הָאֲזָהָרָה וְטַעַמָּה, לֹא עֲנִשָּׁהוּ כָּלָּל.

וְהָאִשָּׁה לֹא יָרְדָה לְסוּד הַעֲנִיָּן וְטַעַמוֹ, וְאֶפְשָׁר שֶׁהָאָדָם גַּם כֵּן לֹא הִבִּינּוּ, וּמִפְּנֵי זֶה הָאִשָּׁה לְקַחָה הַדְּבָרִים כְּפִשְׁטָם - שִׁיְהִיָּה טַבַּע הָעֵץ הַהוּא מִשְׁחִיתֹׁת אֶת הַגּוּף בְּטַבְּעוֹ, וְזֶהוּ אָמְרוּ (בראשית ג י): "וְתָרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל" וגו', הָאֲרִיף הַפְּתוּב בְּזֶה לְהוֹדִיעֵנו טַעוֹת הָאִשָּׁה מֶה הָיָה, כִּי לְפִי מַחְשַׁבְתָּה לְדַבְּרֵי ה' יִתְבָּרַךְ שֶׁטַבַּע הָעֵץ לְהַשְׁחִית הַגּוּף מִצַּד מִזְג הַגּוּף, רְאֵתָה שֶׁזֶה אֵי אֶפְשָׁר, כִּי כְּבָר פְּתַבּוּ הַחֲכָמִים כָּלֵם שֶׁהוּא מִן הַנְּמַנְעֹׁ שֶׁהַסְּמִים הַמְּמִיתִים יְהִיָּה רִיחָם וְטַעַמָּם וְקָרְבָתָם נְאוֹתֹׁ לגוף, וְכָל מַה שִׁיִּמְצָא שִׁיְהִיָּה עָרֵב בְּטַעַמוֹ וְנְאוֹת בְּרִיחוֹ אֵי אֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה מִכָּלל סְמִי הַמְּוֵת, וּמִפְּנֵי זֶה בְּרְאוֹת הָאִשָּׁה הַפְּרִי הַהוּא וְתַכּוּנֹתָיו וְרִיחוֹ וְתָאָרוֹ, שֶׁהוּא מְתִיחַס אֶל הַמִּזְג הָאֲנוּשִׁי, שֶׁפְּטָה בְּסִבְרָתָה שֶׁאֵי אֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה זֶה מְמִית וְלֹא מְקַצֵּר חַיִּים. וְאֵין סִפְק, שֶׁמִּשְׁפָּטָה הִיָּה צוֹדֵק כְּפִי טַבַּע הַפְּרִי וּמִזְג הַגּוּף, שֶׁלֹּא הִיָּה מַחְלִישׁ הַגּוּף וּמְחַסְרוֹ, אֲבָל הִיָּה מַחְזֵק הַגּוּף וְכֹחוֹתָיו, אֲלֵא שֶׁמִּצַּד שִׁיְהִיָּה מַחְזֵק אוֹתוֹ הִיָּה מַחְלִישׁ הַנֶּפֶשׁ עַד שֶׁלֹּא הִיָּה אֶפְשָׁר לָהּ לְקַיֵּם הַגּוּף אֲלֵא הַקְּיוּם הָרְאוּי אֵלָיו כְּפִי מִזְגוֹ וְטַבְּעוֹ. וּמִפְּנֵי זֶה הִיָּה רְאוּי שִׁיעֲנֵשׁ הָאָדָם בְּעִבְרוֹ מִצְוֹת ה' יִתְבָּרַךְ, כִּי הִיּוֹתוֹ בֶן מְוֵת לֹא הִיָּה עֲנִשׁ כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ, אֲבָל הִיָּה עֲנִשׁוֹ, שֶׁכְּאֶשֶׁר בְּחַר תְּאוֹת הַעֲנִיָּנִים הַמְּפָרְסְמִים, כֵּן הִיָּה עַל כְּרַחוֹ צְרִיף אֲלֵיהֶם יוֹתֵרׁ וְנִשְׁקַע אֲלֵיהֶם, שִׁדּוּעַ, כִּי כְּאֶשֶׁר יִמְצָא הָאָדָם הַמִּצְטָרֵף אֵלָיו בְּנִקְלָה, לֹא יִצְטָרֵף לְחֶשֶׁב מַחְשָׁבוֹת רְבוֹת וְלִהְיוֹתוֹ נִשְׁקַע בְּמִפְרָסְמוֹת, אֲבָל כְּאֶשֶׁר יִזְרַע וְהָאֲדָמָה תַצְמִיחַ קוֹץ וְדַרְדַר, יִקְלָה זְמַנּוֹ בְּנִזְק וְבִהְלָה בְּדָרֵךְ אֶשֶׁר בְּחַר בָּהּ, עַד שֶׁלֹּא יִגְיעַ אֵלָיו קִנְיָן חָשׁוּב, כִּי אִם - "עֲנִיָּן", כְּלוֹמֵר: הַתְּעַסְקוֹת בְּלִתי בְּעַל תְּכָלִית, וְכִמוֹ שֶׁאֲמַר קֹהֵלֵת (ב טו): "כִּי לְאָדָם שְׁטוֹב לְפָנָיו נִתֵּן חֲכָמָה וְיָדַעַת וְשִׁמְחָה וְלַחוּטָא נִתֵּן עֲנִיָּן לְאַסְף וְלַכְּנוּס", רְצָה לֹאמֹר: שֶׁלֹּא תִגְיעַ אֵלָיו רַק טְרָדָה וּמַחְשָׁבָה וְהַתְּעַסְקוֹת לְבַד. וְלִכְךָ גֵרַשׁ מִגֵּן עֵדֶן וְהוֹשֵׁם בְּמַחְשַׁבֵי הָאֲדָמָה לְחֶשֶׁב בָּהּ מַחְשָׁבוֹת.

הַמְּרִי - העבירה על דבר ה'. שִׁיקָלֵל עוֹד בְּחֻטְאוֹ - שִׁיעֲנֵשׁ עוֹנֵשׁ נוֹסֵף. אֲבָל - אלא. בְּמִבְחָר הַמְּקוֹמוֹת - גן עדן, המעולה שבמקומות. בְּמִפְרָסְמוֹת - בעניינים הגשמיים. הָעֵץ - עץ הדעת טוב ורע. לֹא עֲנִשָּׁה - אינו בבחינת עונש אלא טעם לאיסור. מִשְׁחִית - מזיק ולכן מביא למיתה. מִן הַנְּמַנְעֹ - לא יתכן. נְאוֹת - ראוי. וְתָאָרוֹ - מראהו. שִׁמְשֻׁפְטָה - מסקנתה ההיגיונית. אֲבָל - אלא. צְרִיף אֲלֵיהֶם יוֹתֵר וכו' - ישתעבד בעמל רב לעסוק בענייני גשמיות. בְּנִקְלָה - בקלות. בְּלִתי בְּעַל תְּכָלִית - שלא מגיעה למטרחה.

יא אדר ב הדרוש הראשון

פאנוני - דרשות ה"ר"ן